

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ
И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА
БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ
Серија I, год. XVIII

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК

XVIII

Београд, 2013.

НАУЧНО ДРУШТВО ЗА НЕГОВАЊЕ И ПРОУЧАВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА – БЕОГРАД

СТУДИЈЕ СРПСКЕ И СЛОВЕНСКЕ

КАТЕДРЕ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИКШИЋ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
БАЊА ЛУКА

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НОВИ САД

ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КРАГУЈЕВАЦ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

СРПСКИ ЈЕЗИК XVII
2012.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

проф. др Милорад Дешић (Београд), проф. др Милан Драгичевић (Бања Лука),
проф. др Ценка Иванова (Велико Търново),
проф. др Милош Ковачевић (Крагујевац), prof. dr Pavel Krejčí (Brno),
проф. др Радмило Маројевић (Београд), проф. др Валерий Михайлович Мокиенко
(Санкт-Петербург), проф. др Мирослав Николић (Београд), проф. др Бранислав Остојић (Никшић),
prof. dr Mihai Radan (Temişoara), проф. др Радоје Симић, председник Одбора (Београд),
проф. др Љилана Суботић (Нови Сад), проф. др Ольга Ивановна Трофимкина (Санкт-Петербург),
проф. др Божо Ђорић (Београд)

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Радоје Симић

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

Др Михаило Шћепановић

ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Милан Крсмановић

ПРЕВОДИ РЕЗИМЕА НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Маријана Продановић

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. др Милош Ковачевић, проф. др Божо Ђорић, проф. др Радоје Симић,
проф. др Радмило Маројевић, проф. др Милорад Дешић, проф. др Првослав Радић,
др Смилка Стојановић, др Стана Ристић, проф. др Срето Танасић, проф. др Веран Станојевић

САВЕТ

проф. др Срето Танасић (Београд–Ниш), проф. др Владислава Ружић (Нови Сад),
проф. др Милан Стакић (Београд)

Већина радова домаћих стручњака израђена је у оквиру научних пројеката које финансирају министарства Србије, Црне Горе и Републике Српске

Компјутерска припрема и штампа: „ЧИГОЈА ШТАМПА“

ИЗ МОРФОНОЛОГИЈЕ САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Милан Стакић, *Морфо(но)лошке теме*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Књижевност и језик 34, Београд 2010, 201 стр.

Књига *Морфо(но)лошке теме* Милана Стакића настала је као једна врста синтезе ауторовог вишегодишњег рада на плану морфонологије савременог српског језика и представља својеврсно заокружење Стакићевих настојања да у оквиру поменуте дисциплине расветли проблематику из домена анализе структуре глагола, глаголских основа, глаголског вида и појединих суфикса (њиховог настанка, функције и синонимности), као и да утврди аспекте оправданости коришћења синхронијског, односно дијахронијског приступа приликом проучавања језика, кроз појашњење и дефинисање неких од најважнијих термина којима морфонологија оперише. Такође, даје и неке смернице за даља проучавања и терминолошка уједначења.

Књига садржи следећих двадесет наслова у којима се разматрају неке од актуелних морфонолошких тема савременог српског језика: *Дијахрони и синхрони аспекти гласовних закона* (7–16), *Гласовни процеси и аналошка уопштавања* (17–22), *Морфонолошке појаве у граматичком систему Михаила Стевановића* (23–28), *Вокалске алтернације у српском језику* (29–32), *Морфонолошка терминологија у настави српског језика* (33–38), *Морфонолошка правила и изузеци* (39–51), *Грамматика и семантика идиома у Ивковој слави Стевана Сремца* (52–63), *Синонимност суфикса и њихово семантичко диференцирање* (64–68), *Деминутиви на -ица са деривационом основом на -ј* (69–74), *Суфикс -арош* (75–79), *О глаголима са презентском основом на -а- (I)* (80–88), *О глаголима са презентском основом на -а- (II)* (89–95), *Глаголске основе у српском језику* (96–104), *Глаголски вид и глаголске основе у српском језику* (105–112), *Видски ликови глагола на -ћи у српском језику* (113–127), *О грађењу императива у српском језику* (128–133), *Презент и императив у*

нашој науци и школској пракси (134–142), *Облици презента у српском језику* (143–159), *Инфинитив и аорист у морфолошком систему српског језика* (160–167) и *Структура наставака инфинитива и аориста* (168–183), а затим следе *Коришћена литература* (185–190), *Индекс појмова* (191–198) и *Индекс имена* (199–201).

Књига се, условно, може поделити на две веће целине. Прва се састоји од првих шест наслова и у њој се расправља о дефинисању и прецизирању термина међу којима су *морфонологија*, *гласовни закон*, *гласовне промене* и *гласове алтернације*, као и о потреби да се, посебно у уџбеницима и грама-тикама за све нивое образовања, дијахронијски приступ овој проблематици замени синхронијским, односно, да се описивање са историјске тачке гледишта замени прописивањем кроз призму стања у савременом језику. У другој целини говори се о суфиксима у српскоме језику, њиховој синонимности, глаголском виду, глаголским основама и глаголским облицима (конкретно, о инфинитиву и аористу) и то кроз примере из бројне и разноврсне литературе, од уџбеника за све нивое школовања до стручних минографија, са посебном пажњом на потребу проучавања језика из синхронијске равни. Између њих смештен је наслов о устаљеним језичким јединицама фразеолошког и нефразеолошког типа у *Ивковој слави* Стевана Сремца.

Први наслов *Дијахрони и синхрони аспекти гласовних закона* доноси појашњења термина *фонетски закон*, *гласовни закон* и *гласовне промене*. Аутор пореди своје ставове са ставовима својих претходника, Маретића, Белића и Стевановића и притом долази до закључка да се са синхронијског становишта проучавања савременог стања језика о гласовним променама може говорити само у смислу њихових резултата у флексији и деривацији, односно о *алтернацијама*, а оне могу бити гласовног и(ли) морфолошког порекла.

Други наслов у књизи, *Гласовни процеси и аналошка уопштавања*, уз наглашавање процеса сталног мењања језика као његове кључне особине, даје преглед неких гласовних промена у старословенском и у српском језику и доноси закључак да гласовне промене и аналогична у језику делују у истој равни, само не истовремено, будући да, хронолошки посматрано, гласовне промене, као дијахронијски појам, доводе до нових облика, па тако и претходе аналогичи која, као синхронијска појава, има задатак да уједначује облике одређене парадигме и доводи их у склад.

Испод трећег наслова *Морфолошке појаве у граматичком систему Михаила Стевановића* стоји поднаслов *Терминологија и научни приступ* који упућује на суштину овог поглавља. У њему се аутор посебно осврће на први том двотомне граматике М. Стевановића који носи наслов *Фонетика* у коме се, између осталог, расправља и о гласовним променама и гласовним законима, односно, о делу фонетике који се у новијој лингвистичкој литератури назива

морфонологија (или *морфофонологија*). Анализирајући Стевановићев научни приступ и семантику терминологије, аутор закључује да је он истакнути представник београдске лингвистичке школе, те да су му научне анализе поуздане, а терминологија класична и у духу времена и лингвистичког правца коме је припадао.

Вокалске алтернације у српском језику јесте четврти наслов ове књиге, и у њему аутор говори о разлици у значењу појмова *гласовне промене* и *гласовне алтернације*, као и о настојању лингвиста да уместо дијахроничког појма *гласовне промене* говоре и пишу о *гласовим алтернацијама* онда када се језик посматра са синхроничког аспекта, а све у циљу замене дијахроничког приступа проучавању језика синхроничким.

У петом наслову књиге *Морфонолошка терминологија у настави српског језика*, уз напомену да је наша наука о језику у суштини историјска (по приступу, методима и терминологији), аутор на примерима из новијих уџбеника за средњу школу изводи закључак да су у овим уџбеницима терминологија, методи и приступ савременији у односу на уџбенике који су им претходили.

Шести наслов *Морфонолошка правила и изузеци* доноси ауторову анализу дефинисања гласовних правила, односно, гласовних закона и одступања од њих (тј. изузетака), а за то су му послужили примери из *Граматице српског језика* Ж. Станојчића и Љ. Поповића, *Савременог српскохрватског језика* ГМ. Стевановића и *Енциклопедијског лексикона Мозаик знања I: Српскохрватски језик*, у циљу представљања тесних веза између дефиниција морфонолошких појава и изузетака. Ове потоње аутор назива „такозваним“, будући да до краја поглавља закључује да их нема, пошто је гласовна промена у тренутку деловања била свеобухватна, а по престанку њеног деловања, аналогија успоставља нарушен ред, али без особине императивности, па ни до алтернације не долази уколико је угрожено значење речи, јер је семантички моменат пресудан у тренутку везивања алтернације за морфолошке и творбене облике.

У седмом наслову *ГраMATика и семантика идиома у Ивковој слави Ставана Сремца* аутор класификује устаљене изразе (у ширем смислу) нађене у овом Сремчевом делу и одређује им семантичку и граматичку структуру. Тако устаљене језичке јединице дели на *устаљене јединице нефразеолошког карактера* и *фразеологизме*, притом напомињући да ову поделу треба схватити условно, како због присутних неслагања међу лингвистима по питању дефинисања фразеологизма и устаљеног израза или фразе, тако и због скоро редовног присуства извесних фразеолошких нијанси код устаљених јединица нефразеолошког карактера.

Синонимност суфикса и њихово семантичко диференцирање осми је део књиге, у коме се одговара на питања као што су: шта представља синонимност суфикса и шта ју је условило, како се она манифестује у именској деривацији и

који је њен значај на општем деривационом плану. Истиче се значај ове појаве у смислу богаћења лексике и појаве конкуренције суфикса, приликом које једни опстају као продуктивни и дају нова значења, док се други потискују, а тиме се изведене речи се и лексикализују.

Девети наслов, *Деминутиви на -ица са деривационом основом на -ј*, доноси ауторов став, формиран на основу прегледа прецизирања писања ових деминутива у неким од наших најпознатијих Правописа и њихове заступљености у нашим најпознатијим речницима. Аутор тврди да би, поред облика на *-ији-*, и деминутиве типа *кџиџа*, *куџиџа* (дакле, на *-џ-*) требало уврстити у норму као стандардне облике, уз образложење да нормирање језика не би смело да се „тврдоглаво и упорно“ супротставља језичкој стварности.

Десети део књиге јесте *Суфикс -арош*. Ту се анализирају структура суфикса *-арош* и деривациони тип изведеница са овим суфиксом, односно, даје се преглед њихових различитих значења и прецизира деривациони однос, тј. однос мотивних речи према којима су настале.

Следећа два наслова су *О глаголима са презентском основом на -а-* (I) и *О глаголима са презентском основом на -а-* (II). Први од њих има и поднаслов *Поглед на историју питања и предлог синтезе*, и у њему се расправља о питањима развитка глагола са овом основом и њиховом месту у досадашњим класификацијама глагола у српскоме језику. У другом наслову се анализира њихов постанак, однос њихове основе према другим презентским основама и према инфинитивној основи, као и њихову семантичко-творбену структуру.

У тринаестом наслову *Глаголске основе у српском језику* глаголске основе се дефинишу и одређују и разматра се њихова структура у оквиру структуре глаголских облика, као и њихов међусобни однос у систему глаголских облика.

Глаголски вид и глаголске основе у српском језику наслов је четрнаестог дела књиге у коме аутор расправља о глаголским основама, глаголском виду и структури глагола, ослањајући се на тумачења ових проблема у радовима А. Белића и Р. Бошковића.

На овај наслов се наслања следећи, петнаести, *Видски ликови глагола на -ћи у српском језику*, и он доноси преглед и поделу глагола на *-ћи* према глаголском виду.

Шеснаести наслов *О грађењу императива у српском језику* доноси одговор на питања *који су наставци за императив у српскоме језику и на коју презентску основу се они додају*. Анализа је рађена на корпусу уџбеничке литературе.

Седамнаести наслов је *Презент и императив у нашој науци и школској пракси* и у њему се нуди решење за превазилажење разлика у тумачењима

грађења презента и императива у школским уџбеницима и граматицама српскога језика.

Осамнаести наслов *Облици презента у српском језику* има за циљ да се, у оквиру свих презентских основа српскога језика, размотри основни облици презента и утврде начини и узроци њиховог настанка.

У деветнаестом делу књиге, *Инфинитив и аорист у морфолошком систему српског језика*, аутор расправља о морфолошкој структури инфинитива и аориста, анализирајући је кроз примере узете из неколико граматика које се користе у нашем школском образовању од основне школе до универзитета, са циљем да укаже на грешке, исправи их и образложи.

Последње наслов у књизи, *Структура наставака инфинитива и аориста*, прати развитак ових глаголских облика, прво инфинитива, а затим и аориста, њихову везу са стањем у савременом језику и подстиче на њихову тачнију и прецизнију интерпретацију у школским граматицама (са становишта њихових наставака). Аутор се осврће се на разлоге због којих су за тему изабрани баш наставци за инфинитив и аорист, а то би биле чињенице да су оба ова облика фреквентна у српскоме језику, као и да се оба граде од инфинитивне основе, али и да се, приликом различитих приказивања њихових наставака, у неким стручним радовима појављују одређене нејасноће.

Након овог наслова, следи обимна и богата *Корисна литература*, која својом обухватношћу доприноси вредности целе књиге, а након ње следе *Индекс појмова* и *Индекс имена* чија комплетност помаже у брзом проналажењу читаоцима битних информација.

Морфо(но)лошке теме обрађене у овој књизи дате су са финим прелазом између поглавља, која се често тематски наслањају једно на друго, чинећи тиме књигу читљивијом и схватљивијом, а читаоцима олакшавајући поимање и усвајање изнетих чињеница и језичких анализа.

Књига *Морфо(но)лошке теме* Милана Стакића представља вредан допринос проучавању савременога српскога језика и реалан показатељ правца у коме би синхронијски аспект проучавања језика требало да се креће, и као таква, може се свесрдно препоручити стручњацима и студентима српскога језика, као и свима другима који се интересују за теме из домена савременога проучавања језика.

Веселин Петровић